

Marina Kanić

Student doktorskih studija
Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet
Srbija

SUDAR SVETOVA U ROMANU *KLOVN ŠALIMAR* SALMANA RUŽDIJA **

Originalan naučni rad
UDC 821.111(73)-31.09

Cilj ovog rada je da se metodom Jungove psihoanalize na nov način prikažu likovi romana *Klovn Šalimar* i njihovi međusobni odnosi. Naime, oni nisu samo stanovnici Starog i Novog sveta. Psihoanalizom je moguće dokazati da su junaci pod uticajem kolektivno nesvesnog, neukorenjenosti na tuđem tlu, arhetipova sna i (pra)roditeljskog greha čvrsto povezani. Istorijski i mitološki sloj romana su isprepleteni, a tačke preseka nalaze se upravo u psihi junaka.

Američki ambasador u Indiji i lepa Kašmirka simbolično predstavljaju Zapad i Istok. Iz njihove zabranjene ljubavi rodiće se Indija, koja u nasleđe, pored fizičkih karakteristika, dobija i teret roditeljskog greha. Klovn Šalimar je njena Senka (Jungov termin). Da bi pronašla sebe, u tom sukobu Istoka i Zapada, ona mora da se oslobodi Senke. Prema Jungu, da bi se pošlo putem individuacije, mora se sići u podrum svesti i izvojevati pobeda nad tamnom stranom ličnosti. Indija to čini i ritualno menja ime u Kašmira.

Salman Ruždi u *Klovn Šalimar*u žestoko kritikuje indijsku, pakistansku i američku politiku. Opisi ratnih stradanja dati su kao antiteza rajskom mestu na zemlji – Kašmiru, gde su ljudi različitih veroispovesti nekada živeli u slozi. Prelomne tačke, noć Šalimarovog rođenja i dan Bunjinog odlaska u Delhi, predstavljene su kao jasna granica starog i novog vremena.

Ključne reči: *Salman Ruždi, Klovn Šalimar, Karl Gustav Jung, postkolonijalna književnost, psihoanaliza, Senka, arhetip.*

1. Uvod. Kompozicija i fabula

Roman *Klovn Šalimar* je još jedno Ruždijevo ostvarenje koje za temu ima politički odnos Indije i Pakistana.¹ Istorijske činjenice kao podtekst ove postkolonijalne, donekle i postmoderne proze (Ashcroft, 1995: 125-135), dekonstruišu mitološke motive i čine da istoriju sagledamo na drugačiji način, preko života *malih*, običnih ljudi. Ratne strahote, podele na Induse i muslimane, epohalne političke odluke date su kroz prizmu tragičnih ljubavi, sudbina i smrti meštana jednog malog sela po imenu Pačigam. Zapad i Istok prikazani su u strasnom zagrljaju dvoje junaka, a monstroznost ljudske prirode u surovoj sudbini koja je zahvatila ceo svet i ne poznaje milost.

** Završni seminarski rad napisan za kurs na doktorskim studijama na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu u letnjem semestru školske 2009/2010. godine *Postkolonijalni diskurs (anglofona književnost pisaca iz Indije)*, pod rukovodstvom predmetnog nastavnika, Doc. dr Biljane Đorić-Francuski.

¹ Kao i, na primer, Ruždijevo najpoznatije delo – *Deca ponoći*.

Klovn Šalimar je delo organizovano poput slagalice. Svako poglavlje nosi ime jednog junaka, ali celokupna radnja datog poglavlja ne mora se odnositi samo na onoga po kome je naslovljena. Poglavlja se dopunjuju, a čitalac postepeno dobija uvid u radnju. Kako su njihove sudbine isprepletene, pripovedanje je retrospektivno. Samim tim kompozicija počiva na likovima. Prvo poglavlje se zove „Indija“ po jednoj od dve glavne junakinje. Saznajemo da je kćer bivšeg američkog ambasadora u Indiji, da živi povučeno i da pati od unutrašnjih nemira. Na samom kraju poglavlja čitalac saznaje da je ambasador ubijen i da je ubica njegov vozač, čovek čudnoga imena – *Šalimar*. Drugo poglavlje nosi ime Indijine prave majke – „Bunji“. Sada se prijest vraća u prošlost i čitalac saznaje ko je bila ova žena, kako je živela u Kašmiru i kako se udala za mladića iz svoga sela – klovna *Šalimara*. Medjutim, ona upoznaje američkog ambasadora, Maksa Ofulsa, i napušta Pačigam. Sledeće poglavlje, „Maks“, smešta radnju u Francusku u vreme Drugog svetskog rata. Tu će čitalac upoznati Indijinog oca, Maksa, budućeg američkog ambasadora u Indiji. On je pripadnik Pokreta otpora, borac za slobodu, aristokrata jevrejskog porekla. Nije odoleo čarima Bunjine pojave, pa je ona postala njegova milosnica. Njena trudnoća i njihova sramota doveli su do velike hajke na ambasadora, ali i do mnogo ozbiljnijih posledica po kašmirsku plesačicu. Bunji je rodila kćer, koja joj je na dan svog rođenja oduzeta. Četvrto poglavlje, „Klovn Šalimar“, govori o njenom prognanstvu iz sveta luksuza i toplog porodičnog doma. Dok čeka trenutak osвете, Šalimar vežba ubijanje po celom svetu. Ubiće nevernu Bunji i pohotnog starca Maksa Ofulsa. U poslednjem poglavlju, „Kašmira“, doći će po dete – plod njihovog greha. Međutim, lik Indije, koja je ime promenila u Kašmira, predstavlja svojevrsan sudar zapadnog i istočnog sveta. Ona je kompleksna junakinja, koja u potrazi za svojim korenima i identitetom, pristaje na borbu sa Šalimarom.

Ruždijevi junaci su stožeri fabule. Usud je oko njih ispleo mrežu iz koje nema spasa. Samo će Kašmira izlaz potražiti u sebi samoj.

2. Proces individualizacije: Indija i Kašmira

„Neprestano ovaj svet mora da pati od dvojtava suprotnosti.“

Ramajana

Disperzivnost ličnosti, brojne arhetipske tvorevine i potreba za individualizacijom Ruždijeve junakinje ponukali su nas na tumačenje ovog romana putem metode Jungove psihoanalize. Naime, Karl Gustav Jung bavio se razvojem čovekove ličnosti. Njegovo učenje se sastoji u tome da ličnost, da bi pronašla put do Sopstva, mora

savladati Senku, Animu i Animusa. Senka je moralni problem koji traži celinu jaličnosti. Animus predstavlja muški princip kod žene, a anima ženski princip kod muškarca (Jung 1969: 114-117). Psiha nije nedeljivo jedinstvo, naprotiv, ona je manje ili više podeljena (Jung 1990: 413). Pronalaženje sebe je dugo i mukotrpno, ali za rezultat ima potpunu i celovitu ličnost (Jung 2008).

Čitalac Indiju Ofuls upoznaje kao nezadovoljnu i usamljenu mladu ženu. Učestali bokserski treninzi ukazuju na velike količine besa koje se u njoj skupljaju. Ona nije sposobna da ostvari emotivnu vezu sa muškarcem. Ravnodušna je i ne previše zainteresovana za materijalni svet koji je okružuje. Ponekad u snu govori muškim glasom na jeziku koji ne poznaje. Njen otac je Angloamerikanac, a majka, o kojoj skoro ništa ne zna, Indijka.

Upravo ta tajna rođenja i greh, o kome ni ne sluti, pritiskaju Indijinu psihu. Ona u neskladu svog imena i sebe same oseća da mora poći putem „individuacije“ (Jung, 2008). On podrazumeva borbu sa sopstvenom Senkom.

Indija joj se još uvek činilo pogrešno, zvučalo je egzotično, kolonijalno, i nagoveštavalo da pripada realnosti koja nije njena, i ona je sebi uporno ponavljala da joj nikako ne odgovara, ona se nije osećala kao neka Indija, čak iako je njen ten bio taman a njena duga kosa blistava i crna. Ona nije želela da bude prostrana i potkontinentalna ili prevelika ili vulgarna ili eksplozivna ili prenatrpana ili drevna ili bučna ili tajanstvena ili na bilo koji način Treći svet. Sasvim suprotno. Ona se pokazala kao disciplinovana, doterana, prefinjena, povučena, ateista, suzdržana, smirena. [...] Što se tiče njenog unutrašnjeg života, njene burne engleske prošlosti, pokopanog dosijea problematičnog ponašanja, godina delikvencije, skrivenih epizoda njene kratke ali burne prošlosti [...] te stvari nisu bile predmet diskusije ... (Ruždi 2007: 14-15)

Jung za čovekovu ličnost kaže da je „užasno konzervativna“ (Jung 2008: 162) i da se ne menja bez nužde. Do razvoja dolazi samo onda kada je ličnost potaknuta spolja ili iznutra. Ona mora biti verna „sopstvenom zakonu“, mora posedovati „unutarnje opredeljenje“ (Jung 2008: 162). Indija je svesna rascepa svoje ličnosti i kreće na put do sebe same. Na tom putu ona mora da pronađe majku i da otkrije njen greh. Jung ističe da „negativno nasleđe roditeljskog greha nije i sudbinska odrednica detetovog životnog puta“ (Jung 2008: 200). To se može prevazići snagom volje. Nepovoljni roditeljski faktori otežavaju proces osamostaljenja individue, ali ga ne mogu zaustaviti ukoliko postoji rešenost pojedinca (Jung 2008: 200). Suština

procesa individuacije jeste upravo u tome da se ličnost ostvari i potvrdi kao neko ko poseduje slobodnu volju i nalazi viši smisao ljudskog postojanja (Jung 2008: 200). Zbog toga glavna junakinja odlazi da poseti zemlju predaka i da prevaziđe razlike suprotnih svetova koji su se u njoj sudarili. Ona je i Istok i Zapad. Ona mora da opravda roditelje i da osveti njihovu smrt. Klovn Šalimar je njena Senka, njena tamna strana, košmar, znamen arhetipskog greha i, ujedno, poslednja stepenica na razvojnom putu ka Sopstvu. Tražeći majku našla je drugu sebe, bolju, oslobođenu, zadovoljniju i duševno zdraviju – *Kašmiru*.

Kašmir je u romanu više puta upoređen sa rajem. Kada Indija promeni ime u Kašmira, ona se poistovećuje sa rajskim mestom na zemlji. Promena imena je ritualna i izjednačava se sa ponovnim rođenjem: „Izgledala je kao bol. Kad je avion prelazio Pir Pandžal, osetila je kao da je prošla kroz čarobna vrata, i odjednom se bol pojačao, zgrabio ju je za srce i čvrsto stezao, i ona se pitala u iznenadnom strahu da li je došla u Kašmir da se ponovo rodi ili da umre“ (Ruždi 2007: 444).

Primivši duh mrtve majke u sebe, Kašmira postaje jača. Indija je bila „duh svoga oca“ (Ruždi 2007: 444), Kašmira je krik oba svoja mrtva roditelja. „Ona nije bila vatra, nego led“ (Ruždi 2007: 496). Poistovetila se sa svojom postojbinom, sa svojim precima, sa osvetom i sa borbom protiv klovna Šalimara.

3. Čovek u senci: klovn Šalimar 3

„I sami smo tajanstveni. Ne znamo zašto radimo neke stvari, zašto se zaljubimo ili počinimo ubistvo ...“
(Ruždi 2007: 89)

Noman Noman takođe ima dva identiteta. Bunji je volela da ga zove imenom koje je dobio na rođenju. Samo kao Noman on je iskren i dobar dečak. Šalimar je akrobata, umetnik, ali i ubica.

Analogije između njegovog i Indijinog lika su brojne. Načini na koje su Šer Abdulah Noman i Maks Ofuls ljubili svoju decu je identičan i stvara specifičnu vezu između njih dvoje.

Klovn Šalimar i Bunji su se rodili u vrtu Šalimar na dan kada je Pakistan započeo borbe sa Indijom oko Kašmira. Samim tim rođenje klovna Šalimara je tačka preseka mitskog, simboličkog sveta i krupnih istorijskih potresa. Vrt ukazuje na Eden. On nosi ime raja, kao i Kašmira. Rajski dečak postaje ubica i smrt sama – Ruždi nalazi način da dekonstruiše značenje Šalimarovog imena, pa time i njegovu

ličnost, jer *nomen est omen*, ali i da vešto ukaže na sunovrat jednog nevinog života. Njegovo ime je simbol neraskidive veze Nomanovog i Bunjinog rođenja (Ruždi 2007: 69-70). Trenutak Bunjinog i Šalimarovog rođenja opisan je kao prelomna tačka. To je „noć posle koje ništa na svetu neće nastaviti svojom uobičajenom putanjom, reke će promeniti svoj tok, zvezde će se pojaviti na neočekivanim mestima na nebu, sunce će možda početi da izlazi na severu ili jugu ili bilo kom prokletom mestu, jer je svaka izvesnost izgubljena, i zamračenje je počelo, uvodeći nas u vreme užasa ...“ (Ruždi 2007: 109). U takvoj noći se ne rađaju obični ljudi. Ruždijevi junaci su uvek na margini društva i njihove psihe su odraz istorijskih promena.

Dakle, i klovn Šalimar je junak sa svetlom i tamnom stranom ličnosti. Njegove moći su natprirodne. On komunicira sa Bunji umom uprkos daljini i problematičnim odnosima (Ruždi 2007: 330), on je senka njene kćeri, više mu ne treba kanap, on hoda u vazduhu. Od milog deteta, preko izneverenog muža, Šalimar se pretvorio u smrt (Ruždi 2007: 374). Kad god piše o njemu i Bunji, Ruždi koristi predestinaciju. Njih dvoje su stanovnici jednog iščezlog sveta, sveta u kome se sudbina dobija na rođenju. Majka se bojala za sina: „... /J/er je videla nešto u njegovim očima koje su tek progledale, neki zlatasti odblesak piratstva, koji joj je govorio da će i on na svom razvojnom putu biti tesno povezan sa izgubljenim blagom, strahom i smrću“ (Ruždi 2007: 101).

To je mitski svet u koji su jednog dana došli američki političari, muslimanski proroci i indijski pukovnici i srušili ga. Bol koju je Indija nosila jeste bol sveta u kome se rodila.

4. Sudar suprotnih svetova: Maks i Bunji

„Samo čovek nosi maske.“

(Ruždi 2007: 289)

„... Vođa vodi vođene, a vođeni vođu zavode.“

(Jung 2000: 80)

Čovek koji će doći u tuđ svet i poremetiti njegovu ravnotežu je Indijin otac Maks. Amerikanac u Indiji, beli čovek sa svim svojim moćima generisanim iz materijalnih bogatstava i obrazovanja, daleko je kompleksniji nego što se na prvi pogled čini. Kad bude upoznao Bunji, već će biti star i ugledan poput svoje Evrope. Međutim, kao mladić, Maks Ofuls je bio pripadnik francuskog Pokreta otpora. Rođen na raskrsnici dvaju svetova, kao i njegova buduća milosnica Bunji, on je besomučno

tražio sebe. U Strazburu, na granici Nemačke i Francuske, Maks se bavio falsifikovanjem dokumenata. Za njega to nije bila još jedna ratna operacija. „Dok je falsifikovao i štampao dokumenta – jedan po jedan, puževim korakom [...] on je takođe osećao da stvara svoju novu ličnost, onu koja odoleva, koja se suprotstavlja sudbini, odbijajući neizbežnost, odlučnu da ponovo oblikuje svet“ (Ruždi 2007: 189).

Da li je on Sebastijan Brant, srednjovekovni pisac, ili Nikolo ili Žak Vimpelfing, srednjovekovni humanista? Dok je Indija jednako i Kašmira, i dok je Noman jednako Šalimar, Maks nije niko od svojih krivotvorenih identiteta. On je Tvorac koji stvara svet i ljude u tom svetu.

„Ponovo stvaranje neke ličnosti, ta klasična američka tema“, napisao je u svojim memoarima, „za mene je počela u košmaru osvajanja stare Evrope od strane zla. Da jedno biće može tako lako da se napravi to je opasno, opojno otkriće. Kad jednom počnete da koristite tu drogu, ne možete se lako zaustaviti“ (Ruždi 2007: 207).

Arhetip majke, koji podrazumeva princip rađanja i plodnosti, je prema Jungu jedan od najvažnijih za formiranje ličnosti. Međutim, arhetip oca je takođe bitan. Sa razvojem svesti u vidokrug deteta stupa i muški princip, po prirodi potpuno suprotan ženskom. On određuje odnos prema muškarcu i prema zakonu (Jung 2006: 40-41). Indija i Maks se nesumnjivo vole, besprekorno se slažu, Indija je mnogo toga nasledila od oca, na mnogo mesta u romanu pisac naglašava dobar odnos oca i kćeri. Međutim, njena problematična adolescencija i nemogućnost emotivnog vezivanja za predstavnike suprotnog pola ukazuju da je mlada žena *inficirana* arhetipom oca, koji je uvek imao mnogo ljubavnica i koji se krajnje sebično poneo prema njenoj pravoj majci. On sam je emotivno *obogaljen* i nije sposoban da joj pruži dobar model.

Elem, ni majka to nije mogla da učini.

Nestalna, pohotna i grešna Bunji predstavlja mitsku božansku lepoticu koja zavodi plesom. Ruždi dekonstruiše ovaj motiv pokazujući da Bunji nije Saloma koja igra pred Irodom, niti Anarkali koju glumi u predstavi. Njen sunovrat počinje na pozornici, kada shvati da je ples put do slave i bogatstva. Rođena je na raskršću dva vremena i dve religije, a nadenuto joj je ime Bumi, što znači zemlja. Predodređena je da rađa i te se sudbine neće osloboditi. Kasnije se prozvala Bunji – „božansko činar drvo“ (Ruždi 2007: 64). Za razliku od Šalimara i Maksa, ženski likovi u romanu osećaju mnogo intenzivnije svoju raslojenost. Bunji se kao i Indija neprestano bori sa iskonskim bolom u sebi. Ona leluja između svetog i profanog. Kad bude htela da se vrati iz postelje belog čoveka u zavičaj, planine Kašmira se zatvaraju pred njom. Jung je, pišući o Indiji, osetio ovu pojavu na pravi način: „Moć Zapada je

materijalna, moć Istoka misaona. Borba suprotnosti, koja se u evropskom svetu muškaraca odvija u oblasti primenjenog duha i koja se izražava na bojnim poljima i u bankarskim bilansima, kod žene je duševni konflikt" (Jung 2006: 118).

Ruždi je preko lika Bunji pokazao propast starog poretka, sunovrat u stilu izrazu i značenju:

A u zimske večeri bi se četiri hitre drugarice, zajedno sa ostalom seoskom decom, ušuškale u pančijatovoj sobi [...] a odrasli bi im pričali priče. Pamćenje Abdulaha Nomana bilo je riznica priča, čudesna i neiscrpna, i kad god bi završio jednu priču, deca bi vrištala tražeći još. Seoske žene bi se smenjivale u pričanju seoskih anegdota. Svaka porodica u Pačigamu imala je svoju zalihu takvih priča, i zato što su sve priče svih porodica pričane svoj deci, činilo se kao da su svi u rodu. To je bio čaroban krug koji je prekinut kad je Bunji pobegla u Delhi da postane kurva američkog ambasadora. (Ruždi 2007: 298)

Ruždi dekonstruiše legendu o Ramu i Siti tako što ih upoređuje sa Šalimarom i Bunji. (Ruždi 2007: 331) Mirča Elijade se poziva na indijski tekst „Taitriya Brahmana“, gde se kaže da ljudi moraju oponašati bogove, a to se uči iz mita. (Elijade 2003: 132-133) Sve dok tako čine, ljudi žive u prostornim i vremenskim granicama svetog. Izlazak iz njega ostvaruje se nepoštovanjem *koda* ponašanja.

Klovn Šalimar i Bunji održavaju vezu mislima. On joj često dolazi u san. Proganja je na isti način kao što će i njenu kćer. Maksa ne može da muči na taj način, može samo hladnokrvno da ga ubije, jer oni pripadaju različitim svetovima koji se samo na tren ukrštaju u autu kojim Šalimar vozi ambasadora. Pa i to je samo privid, njih dvojica ostaju svako u svom mentalnom, kulturnom i fizičkom okruženju. Slično je i sa Maksom i Bunji. Koliko god noći da su proveli zajedno i koliko god da su kulturnih i jezičkih barijera prevazišli, komunikacija je otežana, a ravnoteža među svetovima poremećena.

5. Zaključak

Svaki junak romana *iščupan* je iz tla na kome je ponikao. Čovek mora neprestano da ostvaruje kontakt sa svojim nesvesnim, a to čini preko Majke Zemlje, koju zasedaju duhovi predaka (Jung 2006: 53-54). Zato kolonizator nikada ne može da funkcioniše na tuđem tlu kao na svom i zato nikada ne može zaista da ga razume. Jung tvrdi da nikada nije sreo nijednog Evropljanina koji je izistinski živio u Indiji. Naime, on njihovo egzistiranje poredi sa boravkom u „flaši napunjenoj

evropskim vazduhom". Ukoliko bi se nadneli preko „staklenog zida“, potonuli bi u iluziji osvojene Indije (Jung 2006: 514-515). „Neukorenjenost, gubljenje veze sa tamnom, majčinskom, zemaljskom praosnovom svog bića“ (Jung 2006: 54) i kolektivno nesvesnim u pojedincu izazivaju mnogobrojne mentalne i emotivne poremećaje. Takav čovek deluje na svoju spoljašnjost, a ona retroaktivno utiče na njega i njegovu decu.

Svet se nije podelio samo na Istok i Zapad. Na Istoku se Pakistan odvojio od Indije, a među njima je ležao Kašmir – raj i pakao u isti mah. Zapad je takođe imao nacističku Nemačku i demokratsku Francusku i na njihovoj granici Strazbur. Sjedinjene Američke Države su sa svojim usponom donele brojna nova raslojavanja. Ruždi je to prikazao sažimanjem prostora: „Sva mesta su ličila na neka druga mesta. Pogubljenja, brutalnost policije, eksplozije, pobune: Los Anđeles je počeo da liči na ratni Strazbur; na Kašmir“ (Ruždi: 2007: 442). Stanovnici ovih mesta olako daju stari identitet za novi i povode se za materijalnim bogatstvima, požudom i osvetom. Na tom putu gube sebe. Oni koji se nađu na granici mogu da se prilagode, kao nastojnica Olga Volga koja se u davnim vremenima na Starom kontinentu bavila magijom, a sada u Kaliforniji menja sijalice i sakuplja kiriju (Ruždi 2007: 19), ili da pođu putem individuacije, kao Kašmira. Ona će se jedina suočiti sa suprotnostima u sebi i pomiriće sudarene svetove.

Literatura

- Ashcroft, B., et al. (eds.) 1995. *The Postcolonial Studies Reader*. London: Routledge.
- Elijade, M. 2003. *Sveto i profano*, preveo Zoran Stojanović. Sremski Karlovci - Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Jung, K. G. 1963. *Psihološki tipovi*, preveo Miloš Đurić. Beograd: Kosmos.
- Jung, K. G. 1969. *Lavirint u čoveku*, preveo Slobodan Janković. Beograd: Vuk Karadžić.
- Jung, K. G. 1990. *Dinamika nesvesnog*, preveli Pavle i Desa Milekić. Novi Sad: Matica srpska.
- Jung, K. G. 2000. *O razvoju ličnosti*, prevele Bosiljka i Ana Milakara. Beograd: Službeni list.
- Jung, K. G. 2006. *Civilizacija na prelasku*, prevele Svetlana Stević i Dubravka Opačić-Kostić. Beograd: Atos.
- Jung, K. G. 2007. *Uvod u suštinu mitologije*, preveo Božidar Zec. Beograd: Fedon.

Jung, K. G. 2008. *O razvoju ličnosti*, prevele Bosiljka i Ana Milakara. Beograd – Novi Sad: Logistika, Akademska knjiga.

Ruždi, S. 2007. *Klovn Šalimar*, prevela Vera Dragović. Beograd: Narodna knjiga.

Abstract
CLASH OF WORLDS IN SALMAN RUSHDIE'S *SHALIMAR THE CLOWN*

The main aim of this paper is to present special relationships between the heroes of Salman Rushdie's novel *Shalimar the Clown*. To this purpose, the personality theory by Carl Gustav Jung has been used. Those heroes are not only citizens of The New World or of The Old World. The personality theory proves that they are influenced and connected by the collective unconscious and different archetypes, and that they are rootless on the foreign ground. Historical and mythological aspects of the novel are intertwined, which implies that the heroes' minds are crucial.

The American ambassador in India and the beautiful young Kashmiri girl represent symbols of The West and The East. Their child, born in sin, was named India. Her heritage did not include only her physical characteristics, but also the burden of the inherited sin. Shalimar the clown is her Shadow (Jung's terminology). She should find herself in that conflict of the West and East, but first she must release herself from the Shadow. According to Jung, if someone wants to start individuation, they will have to enter their conscience and defeat the dark side of their personality. India achieves that and ritually changes her name into Kashmira.

Salman Rushdie sharply criticises American, Indian and Pakistani politics. Descriptions of the war and death are contrasted with Kashmir – Paradise on the Earth. The breaking points are: the night of Shalimar's birth and Boonyi's departure to Delhi. Everything changed after that.

Key words: *Salman Rushdie, Shalimar the Clown, Carl Gustav Jung, post-colonial literature, psychoanalysis, shadow (Schatten), archetype*

Rad primljen: 18. oktobar 2010.

Ispravka rukopisa dostavljena: 25. oktobar 2010.

Rad prihvaćen: 30. oktobar 2010.